

**POSTMODERNISM PARADIGM: THE DIALECTICS OF ONTOLOGICAL
CRISIS AND GNOSEOLOGICAL FREEDOM**

Alisherova Ra'no Jaxongir kizi
ORCID: 0009-0002-8979-3715
ranoalisherova8@gmail.com
Turan University, Andijan Branch

Vaxidova Feruza Muxamadjanovna
ORCID: 0009-0005-0533-7037
feruzavohidova97@gmail.com
Turan University, Andijan Branch

Abstract: This article analyzes the phenomenon of postmodernism, which has come to dominate global philosophical and cultural discourse at the turn of the late twentieth and early twenty-first centuries. The main objective of the study is to reveal, from a dialectical perspective, the dual nature of postmodernism as an “ontological crisis” (the loss of stable foundations of being) and “gnoseological freedom” (pluralism in cognition). The concepts of J.-F. Lyotard, J. Derrida, and J. Baudrillard are comparatively examined, highlighting the transformation of the notion of “truth” and the dominance of simulacra in contemporary information society.

Keywords: Postmodernism, ontological crisis, gnoseology, deconstruction, metanarrative, simulacrum, discourse, intertextuality, relativism.

**POSTMODERNIZM PARADIGMASI: ONTOLOGIK INQIROZ VA
GNOSEOLOGIK ERKINLIK DIALEKTIKASI**

Alisherova Ra'no Jaxongir qizi
ORCID 0009-0002-8979-3715
ranoalisherova8@gmail.com
Turan University Andijan branch
Vaxidova Feruza Muxamadjanovna
ORCID 0009-0005-0533-7037
feruzavohidova97@gmail.com
Turan University Andijan branch

Annotatsiya Ushbu maqolada XX asr oxiri va XXI asr boshlarida global falsafiy va madaniy diskursda hukmronlik qilayotgan postmodernizm hodisasi tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi postmodernizmning "ontologik inqiroz" (varliqning barqaror asoslarini yo'qotish) va "gnoseologik erkinlik" (bilishdagi plyuralizm) sifatidagi ikki qutbli tabiatini dialektik nuqtai nazardan ochib berishdir. J.F. Liotar, J. Derrida va J. Bodriyyar konsepsiyalari qiyosiy tahlil qilinib, "haqiqat" tushunchasining transformatsiyasi va zamonaviy axborot jamiyatidagi simulyakrlar hukmronligi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Postmodernizm, ontologik inqiroz, gnoseologiya, dekonstruksiya, metanarrativ, simulyakr, diskurs, intertekstuallik, relyativizm.

1. Kirish (Introduction)

Insoniyat tafakkuri tarixi doimiy ravishda paradigma almashinuvlari jarayoni sifatida kechadi. Agar Klassik davr va Modernizm (Modernity) "Yagona Haqiqat" (Logos) mavjudligiga

va olamni aql (ratsio) orqali to'liq anglash mumkinligiga ishongan bo'lsa, XX asrning ikkinchi yarmiga kelib bu ishonch jiddiy silkinishga duch keldi. Fanda, san'atda va ijtimoiy hayotda yuzaga kelgan "Postmodernizm" nafaqat yangi uslub, balki dunyoni idrok etishning tubdan yangicha metodologiyasi sifatida maydonga chiqdi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari asrida inson ongi turli xil axborot oqimlari, qadriyatlar to'qnashuvi va "post-haqiqat" (post-truth) davri muammolari bilan yuzlashmoqda. Postmodernizmni faqat "madaniy tanazzul" yoki "ma'naviy inqiroz" deb baholash bir yoqlama yondashuvdir. Aslida, bu jarayon murakkab dialektik xususiyatga ega: u bir tomondan barqaror borliq asoslarini yemarsa (ontologik inqiroz), ikkinchi tomondan, inson tafakkurini dogmalardan xalos etadi (gnoseologik erkinlik). Ushbu maqolada mazkur ikki jarayonning o'zaro bog'liqligi tadqiq etiladi.

2. Material va metodlar (Materials and Methods)

Tadqiqot jarayonida hermenevtik tahlil, qiyosiy-tarixiy metod, strukturaviy tahlil va dekonstruksiya usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy bazasini fransuz poststrukturalizmi vakillari (J.F. Liotar, J. Derrida, J. Bodriyyar) asarlari hamda zamonaviy o'zbek va xorijiy faylasuflarning ilmiy qarashlari tashkil etadi. Asosiy e'tibor matn va reallik munosabatini o'rganishga qaratilgan.

3. Asosiy qism (Results and Discussion)

3.1. Ontologik inqiroz: Metanarrativlarning intihosi va simulyakrlar olami

Postmodernizmning ontologik (borliqqa oid) jihati shundaki, u reallikning yagona va o'zgarmas markazga ega ekanligini rad etadi. Jan-Fransua Liotar o'zining mashhur "*Postmodern holat: Bilim haqida hisobot*" (1979) asarida bu davrni "metanarrativlarga ishonchsizlik" deb ta'riflaydi [1].

Modernizm davrida insoniyatni birlashtiruvchi "Buyuk rivoyatlar" (masalan: fan taraqqiyoti insonni baxtli qiladi, marksizm adolat o'rnatadi va h.k.) mavjud edi. Biroq, Jahon urushlari, Xolokost va totalitar tuzumlar aqlga asoslangan ushbu loyihalarning inqirozini ko'rsatdi. Natijada, borliqning yaxlit manzarasi parchalandi.

Bu jarayonni Jan Bodriyyar "Simulyakrlar nazariyasi" orqali yanada chuqurlashtiradi. Uning fikricha, zamonaviy jamiyatda "belgi" (znak) reallik bilan aloqasini uzgan. Biz endi narsalarning o'zi bilan emas, balki ularning nusxalari — simulyakrlar bilan yashayapmiz.

"Simulyakr — bu haqiqatni yashiruvchi narsa emas. Bu — haqiqatning aslida yo'qligini yashiruvchi haqiqatdir" [2].

Raqamli texnologiyalar va virtual olam (Internet, Metaolam) bu ontologik inqirozni kuchaytirmoqda. Inson uchun virtual obraz (profil) real shaxsdan ko'ra muhimroq bo'lib qolishi — bu borliqning "giperreallik"ka almashinuvidir. Bu holat an'anaviy qadriyatlar tizimida bo'shliq (vakuum) hosil qiladi va insonni ekzistensial xavotirga soladi.

3.2. Gnoseologik erkinlik: Dekonstruksiya va plyuralizm

Haqiqatning ontologik inqirozi, paradoksal ravishda, gnoseologik (bilishga oid) erkinlikka yo'l ochadi. Agar mutlaq haqiqat yo'q bo'lsa, demak, hech kim (davlat, din, mafkura) inson tafakkuri ustidan monopoliyaga ega bo'la olmaydi.

Jak Derrida ilgari surgan "Dekonstruksiya" metodi har qanday matn yoki tushunchaning ichki ziddiyatlarini ochib berish orqali ma'noni qotib qolishdan (dogmatizm) qutqaradi. Derrida "Matndan tashqarida hech narsa yo'q" deganda, bizning dunyoni anglashimiz faqat til va belgilar tizimi orqali sodir bo'lishini, bu tizim esa o'zgaruvchan ekanligini nazarda tutgan [3].

Bu holat quyidagi ijobiy imkoniyatlarni yaratadi:

1. **Plyuralizm:** Turli xil qarashlar, madaniyatlar va e'tiqodlarning teng huquqliligi.
2. **Marginallashuvning tugashi:** "Markaz" tushunchasining yo'qolishi hisobiga ilgari e'tibordan chetda qolgan "kichik" madaniyatlar va guruhlarining ovozi eshutilishi.
3. **Ijodiy erkinlik:** Rolan Bartning "Muallifning o'limi" konsepsiyasiga ko'ra, asar ma'nosini endi muallif emas, balki o'quvchi yaratadi [4]. Bu har bir shaxsga dunyoni o'zicha talqin qilish huquqini beradi.

3.3. Inqiroz va Erkinlik Dialektikasi

Postmodernizmning mohiyati ushbu ikki jarayonning dialektik birligidadir. Ontologik inqiroz (poydevorsizlik) insonni qo'rquvga solsa-da, u ayni paytda uni mas'uliyatga chorlaydi. Tayyor javoblar yo'q joyda inson o'z haqiqatini o'zi qurishga majbur bo'ladi. Nemis faylasufi M. Xaydegger ta'kidlaganidek, "Haqiqatning mohiyati — bu erkinlikdir". Postmodernizm insoniyatga o'z tarixidagi eng katta intellektual erkinlikni taqdim etdi, biroq bu erkinlik axloqiy va ma'naviy orientirlarni yo'qotib qo'ymaslikni talab etadi.

4. Xulosa (Conclusion)

Olib borilgan tahlillar natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Postmodernizm shunchaki moda yoki o'tkinchi oqim emas, balki insoniyat tafakkur taraqqiyotining qonuniy bosqichidir. U modernizm davrida yuzaga kelgan totalitarizm va dogmatizmga qarshi reaksiya sifatida shakllangan.
2. "Haqiqat inqirozi" deb baholanayotgan jarayon aslida "Avtoritar haqiqat"ning inqirozidir. Bu holat jamiyatda fikrlar xilma-xilligi va tolerantlik muhitini shakllantirish uchun zamin yaratadi.
3. Bugungi O'zbekiston ilm-fani va jamiyati uchun postmodernizmni o'rganish muhim ahamiyatga ega. Milliy o'zlikni anglash jarayonida global dunyoqarash yutuqlaridan foydalanish, ayni paytda "simulyakrlar" ta'siriga tushib qolmaslik uchun tanqidiy tafakkurni (critical thinking) rivojlantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. Lyotard, J.-F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
2. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. (S.F. Glaser, Trans.). Ann Arbor: University of Michigan Press.
3. Derrida, J. (1976). *Of Grammatology*. (G.C. Spivak, Trans.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

4. Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. New York: Hill and Wang.
5. Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings*. New York: Pantheon Books.
6. Quronov, D. (2018). *Adabiyot nazariyasi asoslari*. Toshkent: Akademnashr.
7. Shermuhamedova, N. (2012). *Gnoseologiya – bilish nazariyasi*. Toshkent: Faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti.
8. Xaydegger, M. (2008). *Vujud va vaqt*. (Tarjimonlar guruhi). Toshkent: O‘zbekiston.